

МІСЦЕ ПІСЛЯВОЄННОГО ІРАКУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

Анотація. Стаття присвячена дослідженню зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран у період стабілізації ситуації у післявоєнному Іраку та особливостям двосторонніх відносин цих країн. У контексті цього до уваги береться проблема безпеки у Перській Затоці, пов'язана з претензіями Ірану на роль регіонального лідера.

Ключові слова: безпека, регіональне лідерство, шиїтський фактор, курди, економічне співробітництво.

Abstract. The article is devoted to research of Iranian foreign policy during the stabilization of situation in postwar Iraq and the features of bilateral relations of these countries. In the context of this the problem of security in the Persian Gulf connected with the claims of Iran to the role of a regional leader is taken into account.

Key words: security, regional leadership, Shiite factor, Kurds, economic cooperation.

Аннотация. Статья посвящена исследованию внешней политики Исламской Республики Иран в период стабилизации ситуации в послевоенном Ираке и особенностям двусторонних отношений этих стран. В контексте этого учитывается проблема безопасности в Персидском заливе, связанная с претензиями Ирана на роль регионального лидера.

Ключевые слова: безопасность, региональное лидерство, шиитский фактор, курды, экономическое сотрудничество.

З перших років незалежності політичний курс Ісламської Республіки Іран був направлений як на укріплення своїх позицій в регіоні Перської затоки, так і на здобуття статусу лідера всього мусульманського світу. У

¹ Студентка 3 курсу спеціальності Міжнародні відносини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник – Ігнат'єв П.М., д.політ.н., проф. кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

контексті цього особливо важливим є зрозуміти специфіку стосунків Ірану з його сусідами, ступінь поширення на них свого впливу і перспективи співробітництва сторін у різних сферах суспільного життя. Відтак, мета запропонованого дослідження полягає у аналізі складного комплексу ірано-іракських відносин на сучасному етапі.

З цього приводу слід відзначити, що сучасна політика Ірану в Перській затоці і, особливо, на іракському напрямі поки не набула достатньої глибини дослідження серед українських політологів-міжнародників. Більш детально дане питання висвітлювалось у працях закордонних науковців: російських (Вартанян А. [1], Кожанов [3], Месамед В [4], Тер-Оганов [5]), західних (Лусяно Заккара [10; 11], Катсман Кеннет [9]) та іракських (Барзегар Кайхан [7], Колачал Абдул Руфф [8]).

Цілком очевидним є те, що повалення режиму Саддама Хусейна в Іраку отримало схвалення з боку Ісламської Республіки Іран (ІРІ), але геополітична ситуація, яка склалась внаслідок цього у регіоні, викликала велике занепокоєння керівництва країни. Існування курдського фактору як одного з найбільш дестабілізуючих, а також значний відсоток шіїтського населення на півдні країни, яке виступало за самовизначення, поставили під сумнів шанси Іраку залишитись цілісною державою. Присутність на кордоні Ірану іноземного військового контингенту, який становив загрозу у вигляді можливого вторгнення на його територію, змусила владу ІРІ зміцнювати зв'язки з арабськими державами та укріплювати свої позиції в Іраку [7].

Виходячи з цього, Ісламська Республіка докладала активних зусиль для збереження Іраку в його політичних та географічних кордонах і виступала проти федеративного устрою держави за етнічним принципом. У той же час вона підтримувала будь-які кроки, спрямовані на досягнення компромісу між різними політичними силами Іраку. Зокрема, представники Ірану позитивно оцінили результати парламентських і президентських виборів, проведених у 2005 р. При розробці проекту Конституції, покликаної визначити форму державного устрою Іраку, Іран впливав на політичні сили, які протистояли

курдським партіям. Внаслідок цього в проект було введено статті, які офіційно визнавали курдську автономію в тому вигляді, яка існувала раніше, і передбачали в майбутній державі певні форми самоуправління для шіїтів та сунітів. Офіційна позиція Ірану полягала в недопущенні будь-яких територіальних змін і порушенні цілісності Іраку. В контексті цього іранська влада вимагала швидкого виведення військ іноземних держав з території Іраку, оскільки це створювало передумови для перетворення Іраку в антиіранський плацдарм [11].

Іранська політика стосовно Іраку базується сьогодні на сприянні рівноправній участі всіх етнічних груп в політичному житті країни, що і було підтверджено під час парламентських виборів 2010 р. в Іраку. Тегеран намагається послабити сунітсько-шіїтські протиріччя, оскільки вони можуть призвести до погіршення його стосунків з більшістю арабських держав і відповідно до послаблення його позицій в регіоні. Також влада ІРІ виходить з того, що будь-який уряд, сформований в результаті загальнонаціонального і вільного голосування, є кращим за ту владу, яка насаджується американцями. У своїх заявах керівництво країни неодноразово висловлювало свою готовність докладати всіх зусиль щодо стабілізації політичної ситуації в сусідній державі і відмовлялося від посилення ролі шіїтської общини в житті Іраку, яка традиційно знаходиться під її контролем [9].

У цьому питанні іракський уряд може покладатись на Іран як на впливового регіонального гравця. Ця позиція була донесена до прем'єр-міністра Іракського Курдистану Б. Саліха, який відвідав Тегеран у січні 2011 р. В ході зустрічей було досягнуто домовленість про активізацію економічних зв'язків, основою яких є спільні проекти в галузі енергетики, інфраструктурі, транспорті та промисловості, що, без сумніву, цікавить обидві сторони. Ще одним важливим підсумком діалогу офіційних представників Ірану та Іраку стало усунення багатовікової недовіри між Тегераном та іракськими курдами і покладення початку встановлення повноцінних політичних відносин після тривалого військового та

ідеологічного протистояння. Виходячи з цього, стає зрозумілим прагнення Ірану зайняти місце американців в Іраку, що в перспективі дозволить йому створити сприятливе економічне середовище і уникнути важких наслідків своєї ізоляції. Разом з тим, такий курс Ісламської Республіки допоможе Іраку застрахуватись від нових етнічних конфліктів і нестабільності [8].

Не варто забувати, що ситуація, яка склалась сьогодні в Іраку, багато в чому визначається суперництвом Ірану і Саудівської Аравії, чії інтереси полягають у зарученні підтримкою Іраку в політичних питаннях і використанні його для тиску один на одного. Щоб остаточно нормалізувати своє внутрішнє становище, перед Іраком стоїть завдання підтримувати дружні відносини з обома сусідами, беручи до уваги шиїтський чинник, який вийшов на перший план у відносинах сторін. Конфлікт між двома конфесіями має досить глибоке коріння і в перспективі може спричинити набагато більше жертв, ніж військове протистояння. Претензії Ірану на регіональне лідерство та рухи протестів в державах Перської затоки ще більше загострюють атмосферу між давніми суперниками і ставлять Ірак у досить непросте становище [5].

Місце Іраку в зовнішньополітичних пріоритетах ІРІ яскраво продемонстрував перший після Ісламської революції офіційний візит іранського президента Махмуда Ахмадінеджада в Багдад, який відбувся 2 березня 2008 р. на особисте запрошення президента Іраку Джаляла Талабані. Він став справді історичним, оскільки після десяти років взаємної ненависті ворогуючі сторони нарешті виявили готовність піти на зближення, перевівши свої стосунки на якісно новий рівень. Цьому сприяло усвідомлення керівниками Іраку того, що вивести із затяжної кризи їх державу неможливо без прямої участі Ісламської Республіки. З іншого боку, той факт, що іранський глава держави став першим серед президентів регіону, який відвідав Ірак, мало велике значення для ІРІ, виходячи з її прагнення налагодити відносини з арабськими країнами Перської затоки. По суті, своїм візитом до Іраку Ахмадінежад висловив підтримку уряду Нурі аль-Малікі –

іракського шиїта, який займає проіранську позицію. Крім того, він таким чином намагався довести США свою спроможність впливати на політичні процеси в Іраку, сприяючи нормалізації ситуації в цій країні [4].

Центральними питаннями, винесеними на обговорення, стали безпекова ситуація в Іраку і різні аспекти двосторонніх відносин. Зокрема, це стосується будівництва залізниці та нафтопроводу, які повинні об'єднати дві держави, і надання Іраном кредиту в розмірі 1 млрд. дол. для фінансування іранських фірм, які будуть допомагати відновлювати економіку Іраку, відбудовуючи старі та зводячи нові підприємства на його території. Результатом зустрічі стало підписання семи меморандумів з питань торгово-економічного співробітництва, що допоможе створити атмосферу довіри і взаєморозуміння на Близькому Сході. Перебуваючи в Багдаді, глава Ірану відзначив спільність інтересів та поглядів двох держав на проблеми регіонального і глобального характеру. Цілком закономірно, що візит іранського президента до Іраку викликав велику зацікавленість світової спільноти, оскільки він ознаменував собою суттєві зміни у стосунках між державами. Існує точка зору, що ця зустріч була схвалена керівництвом Сполучених Штатів, на що вказують численні консультації послів Ірану та США в Багдаді. Однак, проходила вона на фоні застережень Ірану з боку президента США Джорджа Буша від втручання у внутрішні справи Іраку і надання військової підтримки терористичним угрупованням. Не обійшлося і без погроз продовжити міжнародну ізоляцію ІРІ, якщо вона не відмовиться від своїх ядерних намірів [6].

Однією з основних перешкод на шляху до розвитку ірано-іракських стосунків завжди була проблема кордонів. В кінці лютого 2008 р. в Тегерані заступники міністрів закордонних справ обох країн підписали угоду про відбудову прикордонних постів, зруйнованих під час війни 1980–1988 рр. Також цим договором передбачається відновлення сухопутних і морських кордонів, включно з прикордонною лінією по річці Шатт-ель-Араб. Сторони домовились проводити спільні операції по знаходженню місць затонулих

кораблів, запровадити спільне управління з метою покращення судноплавства і збільшення торгового обміну. Що стосується статусу Шатт-ель-Араба, то іракська сторона заявляє, що він був встановлений таким чином, щоб обидві країни могли користуватись перевагами цього водного потоку. Таке нечітке формулювання не зовсім влаштовує іранську сторону, тому остаточно поставити крапку в цьому питанні поки не вдається [10].

Незважаючи на труднощі для країн налагодити повноцінний політичний діалог, вони активно взаємодіють в інших сферах, у першу чергу в економічній, передумови для якої склались після повалення режиму Саддама Хусейна. Розвиток торгово-економічних відносин з Іраком розглядається Іраном як один з головних інструментів для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей стосовно цієї держави, в тому числі для укріплення там свого політичного впливу. Незважаючи на те, що Іран сам змушений імпортувати велику частину найнеобхідніших товарів, його керівництво постійно наголошує на тому, що країна повністю здатна забезпечити потреби свого сусіда. Та ж сама ситуація з нафтою, постачанням металів та цементу. Не менш важливу роль відіграють контакти на регіональному рівні між іракськими представниками влади і підприємцями з їх колегами із іранських провінцій Хузестан, Хорасан Резаві, Західний і Східний Азербайджан. Зі свого боку, Іран приділяє особливу увагу шиїтським регіонам Кербела і Неджефа, а також іракському Курдистану [3].

Згідно інформації, наданої офіційними представниками Ірану, обсяг товарообігу між країнами на 2010 р. складав 8 млрд. дол. з тенденцією до стійкого зростання. Однак існували підозри, що ці дані були суттєво занижені. Також статистика не враховувала контрабандний експорт з Ірану. Вважається, що значна частина прихованої інформації стосувалася продовольчих постачань, насамперед зернових. Причиною того, що іранські лідери не розголошували реальні масштаби свого співробітництва з Іраком, було небажання зайвий раз провокувати окупаційну владу, вкрай занепокоєну зміцненням співпраці між двома державами. Крім того, лише

нещодавно стало відомо те, що Іран відправляє в Ірак зброю, що підтвердила домовленість міністрів оборони ІРІ та Іраку про посилення взаємодії в цій сфері. Особливий наголос при зміцненні торгово-економічних зв'язків з Іраком в Ірані роблять на створення зон прикордонної торгівлі, кількість яких досягла вже десяти [2].

Велику частку офіційних поставок з Ірану становлять металопрокат, руда, будівельні матеріали, продовольство і побутова техніка. Також Іран активно експортує в Ірак автомобілі, дизельне паливо, гас і електроенергію. Основу іранського імпорту становить сира нафта, яку, відповідно до угоди з Іраком, поставляє Багдад замість продукції її переробки. Така форма взаємодії повністю задовольняє лише іракську сторону. Іран же більше зацікавлений у спільній розробці нафтових родовищ в районі Перської затоки і на території Іраку, що було висловлено в 2006 р. під час підписання між країнами Меморандуму про взаєморозуміння і співробітництво в галузі енергетики. У Тегерана є плани взяти участь в тендері на прокладання двох трубопроводів для постачання з Басри на нафтопереробні заводи Абадана 350 тис. барелів сировини за добу, продукція яких надходитиме на зовнішні ринки, в тому числі і в Ірак. Перспективним в рамках торгово-економічного співробітництва між Іраном та Іраком, але майже нерозвиненим залишається питання газу. Зокрема, Ірак готовий почати розробку родовища Аккас в провінції Анбар з допомогою іноземних компаній і, за словами міністра нафти, має наміри стати учасником проекту «Набукко», хоч і не має можливостей створити для цього інфраструктуру. Оскільки керівництво Ірану також зацікавлене в будівництві газопроводу, можливим є співпраця з Іраком в цій сфері [1].

Ще однією сферою активної взаємодії Ірану та Іраку є електроенергетика, про що свідчать зростання обсягів поставок з ІРІ і кількості спільних ліній електропередач. Крім того, між сторонами ведуться переговори з приводу іранської допомоги у будівництві теплових електростанцій змішаного типу на газовому і рідкому паливі, наданні

необхідного устаткування і підготовки іракських спеціалістів в галузі енергетики. На розвиток торгово-економічного співробітництва між ІРІ та Іраком справляє вплив потенціал Ірану як великого регіонального транспортного вузла. Інтереси Ісламської Республіки полягають в об'єднанні транспортних мереж двох держав, оскільки Ірак може бути використаний для прокладання шляхів до Леванту і Магрибу. Тому зараз швидкими темпами йде будівництво автомагістралі Шаламче – Хоррамшахр – Абадан – Махшахр, яка повинна з'єднати порти провінції Хузестан з територією Іраку. Також в плани Ірану входить створення залізничного коридору, який би поєднав західний Китай, країни Центральної Азії, Іран, Ірак і Сирію з кінцевою точкою – середземноморським портом Латакією [3].

Таким чином, іракський напрямок має стратегічно важливе значення для Ірану, і це змушує його шукати шляхи для більш тісної взаємодії з сусідом. Зміцнення контактів з лідерами шіїтської общини, довгострокові інтереси щодо якої засновані на релігійній спорідненості та ідеології, дає змогу ІРІ посилювати свою роль в Перській затоці та в організації ОПЕК. Проте таку політику керівництву ІРІ потрібно проводити дуже обережно, оскільки існує необхідність підтримувати нормальні відносини з монархіями Перської затоки і уникати загострення конфлікту зі США навколо розвитку свого ядерного озброєння. Із виведенням американських військ з території Іраку, ідеологічний і політичний вплив на нього з боку Ісламської Республіки постійно зростатиме. Існує точка зору, що нездатність іракського уряду протистояти зростаючому впливу Ірану призведе до того, що Ірак в майбутньому перетвориться на іранську провінцію для забезпечення сировинних потреб ІРІ. У будь-якому випадку характер взаємодії між Іраном та Іраком завжди буде визначатись ситуацією як всередині кожної з них окремо, так і на регіональному рівні, а також позицією впливових зовнішніх сил. Тому принциповим на сьогоднішній день є стабілізація геополітичного середовища обох держав та досягнення ними згоди з найважливіших питань суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Вартамян А. Ирак в роли нового регионального союзника Тегерана? / А. Вартамян [Электронный ресурс] // Новое восточное обозрение. – М., 2011. – Режим доступа <http://journal-neo.com/?q=ru/node/3883>
2. Задонский С. Ирано-иракские отношения на современном этапе / С. Задонский [Электронный ресурс] // ЦентрАзия. – 4 августа 2009. – Режим доступа: www.centrasia.ru/newsA.php?st=1249332180
3. Кожанов Н. Ирано-иракское торгово-экономическое сотрудничество / Н. Кожанов [Электронный ресурс]. – М.: Институт Ближнего Востока, 2008. – Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2008/14-10-08a.htm
4. Месамед В. Визит президента ИРИ М. Ахмадинежада в Ирак / В. Месамед [Электронный ресурс]. – М.: Институт Ближнего Востока, 2008. – Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2008/06-03-08c.htm
5. Тер-Оганов Н. Развитие ирано-иракских отношений / Н. Тер-Оганов [Электронный ресурс]. – М.: Институт Ближнего Востока, 2008. – Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2008/17-03-08c.htm
6. Юртаев В. Иран и Ирак: сотрудничество с чистого листа / В. Юртаев [Электронный ресурс] // Фонд Стратегической Культуры. – 3 марта 2008. – Режим доступа: www.fondsk.ru/pview/2008/03/03/8688.html
7. Barzegar Kayhan. Iran's foreign policy in post-invasion Iraq / Kayhan Barzegar [Электронный ресурс]. – Washington, D.C.: Middle East Policy Council. – Vol. XV, № 4, Winter 2008. – Режим доступа: www.mepc.org/journal/middle-east-policyarchives/irans-foreign-policy-post-invasion-iraq
8. Colachal Abdul Ruff. Ahmadinejad in Iraq: Towards Normalization? / Abdul Ruff Colachal // Middle East online. – August 3, 2008. – Режим доступа: www.middle-east-online.com/english/?id=24718
9. Katzman Kenneth. Iran-Iraq relations / Kenneth Katzman [Электронный ресурс] // CRS Report for Congress. – Washington, D.C.: Congressional Research

Service. – August 13, 2010. – Режим доступа:
www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf

10. Luciano Zaccara. El faccionalismo en la política exterior iraní hacia Irak / Zaccara Luciano. – Madrid: Real Instituto Elcano. – ARI 143. – 2004. – Режим доступа:

[www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCMGLOBALCONT
EXT=/elcano/elcano/es/zonases/mediterraneo+y+mundo+arabe/ari+143-2004](http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCMGLOBALCONT
EXT=/elcano/elcano/es/zonases/mediterraneo+y+mundo+arabe/ari+143-2004)

11. Luciano Zaccara. Irán ante el nuevo Irak y la redefinición de Medio Oriente / Zaccara Luciano // La revista de relaciones internacionales. – Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. – № 28. – 2005. – P. 161-178.